

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/323458831>

Stabilność ideologiczna polskich elektoratów

Chapter · December 2017

CITATIONS

0

READS

105

2 authors:

[Agnieszka Kwiatkowska](#)

SWPS University of Social Sciences and Humanities

17 PUBLICATIONS 27 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Radoslaw Markowski](#)

SWPS University of Social Sciences and Humanities

48 PUBLICATIONS 1,074 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Polish National Election Study (PGSW) [View project](#)

Polish National Election Study (PNES) [View project](#)

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Demokratyczny Audyt Polski 2: Demokracja wyborcza w Polsce lat 2014-15

Redakcja:

Radosław Markowski

Konfederacja Lewiatan

& Centrum Studiów nad Demokracją, Uniwersytet SWPS

**Demokratyczny Audyt Polski, 2:
Demokracja wyborcza w Polsce 2014-2015**

Redakcja:

prof. dr hab. Radosław Markowski

Recenzja naukowa:

prof. dr hab. Jacek Wasilewski

Autorzy:

Mikołaj Czeźnik

Agnieszka Kwiatkowska

Igor Lyubashenko

Radosław Markowski

Ben Stanley

Michał Wenzel

Marta Żerkowska-Balas

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich

al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa

www.rpo.gov.pl

Infolinia Obywatelska 800 676 676

© Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Warszawa 2017

ISBN 978-83-65029-36-2

Oddano do składu w grudniu 2017 r.

Podpisano do druku w grudniu 2017 r.

Nakład: 1000 egz.

Projekt okładki: RZECZYOBRAZKOWE

Projekt, opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:

Argrafpol Agnieszka Blicharz-Krupińska

ul. Czarnieckiego 1, 53-650 Wrocław

tel. 507 096 545; mail: argrapol@argrapol.pl

Spis treści

Wstęp	5
<i>Radosław Markowski</i>	
Rozdział 1. Wyniki wyborów i uwarunkowania procesu politycznego	9
<i>Igor Lyubashenko</i>	
Rozdział 2. Uczestnictwo wyborcze w 2014 i 2015 roku	27
<i>Mikołaj Cześniak & Agnieszka Kwiatkowska</i>	
Rozdział 3. Równość głosu a struktura parlamentu	49
<i>Agnieszka Kwiatkowska</i>	
Rozdział 4. Systemy przekonań politycznych i ich istotność dla demokracji	75
<i>Radosław Markowski & Ben Stanley</i>	
Rozdział 5. Polityczna alienacja i poczucie sprawstwa	91
<i>Ben Stanley</i>	
Rozdział 6. Chwiejność wyborcza Polaków	105
<i>Radosław Markowski & Agnieszka Kwiatkowska</i>	
Rozdział 7. Media a wybory	119
<i>Michał Wenzel</i>	
Rozdział 8. Związki obywateli z partiami politycznymi	135
<i>Radosław Markowski & Marta Żerkowska-Balas</i>	
Rozdział 9. Stabilność ideologiczna polskich elektoratów	153
<i>Agnieszka Kwiatkowska & Radosław Markowski</i>	
Rozdział 10. Wybory a kwestie ekonomiczne	169
<i>Marta Żerkowska-Balas</i>	
Rozdział 11. Stosunek Polaków do demokracji w latach 2011-2015	187
<i>Radosław Markowski</i>	
Rozdział 12. Wybory samorządowe 2014	211
<i>Igor Lyubashenko</i>	
Zakończenie	223
<i>Radosław Markowski</i>	

Rozdział 9.

Stabilność ideologiczna polskich elektoratów

Agnieszka Kwiatkowska, Radosław Markowski

W rozdziale tym używamy terminu ideologia w specyficznym dla empirycznej politologii sensie: jako heurystyczne narzędzie, swoisty semantyczny skrót pozwalający politycznym elitom i partiom skutecznie komunikować się z wyborcami. Taką najbardziej powszechnie stosowaną ideologią i skrótem komunikacyjnym w demokratycznym świecie politycznego Zachodu jest wymiar „lewicowość-prawicowość”.

Nie przypisujemy zatem temu zjawisku i pojęciu szerszego, znanego np. z filozofii politycznej znaczenia jako czteroelementowego fenomenu składającego się z: diagnozy istniejącej sytuacji, oceny tej sytuacji (i zazwyczaj wskazania co jest niesprawiedliwego w owym zastanym stanie rzeczy), orientacji w domniemanych przyczynach tego stanu rzeczy oraz planu działania (jak ten niepożądaný stan rzeczy zmienić). Rzecz jasna wybrane elementy tej szerszej definicji są częściami składowymi owej definicji węższej, zwłaszcza orientacja w ważnych kwestiach publicznych, ich przyczynach oraz programowych propozycjach ich rozwiązań.

Demokrację można definiować różnie, także jako „zinstytucjonalizowaną niepewność”, a więc system w którym polityką rządzą stabilne reguły gry, które prowadzą do niepewnych wyników. Relacje wyborcze elit partyjnych i obywateli zapośredniczone są właśnie owymi regułami, jako swoistymi procedurami, ale też stosunkiem obywateli do ofert merytorycznych – programowych - partii politycznych. W dojrzałych demokracjach partie najtrafniej można charakteryzować bądź to przez wskazanie na specyficzny profil społeczno-demograficzny ich elektoratów (także jego regionalne lub etniczne zakorzenienie) bądź to właśnie opisując je poprzez kwestie publiczne, na których dane partie się koncentrują, odnośnie do których proponują pewne rozwiązania oraz polityki publiczne własnego autorstwa mające prowadzić do skutecznych rozwiązań owych kwestii. Niektóre partie są wręcz zdefiniowane wybraną kwestią (czy kwestiami), jak choćby partie

Zielone problemami ekologicznymi czy niektóre partie agrarne – problematyką rolnictwa i przetwórstwa rolnego. Rzecz jasna w demokracjach owe polityki publiczne partii nie są historycznie niezienne, ale średniookresowo – jeśli partie chcą uchodzić za odpowiedzialne organizacje – winny cechować się trwałością. Tak przynajmniej wyglądają normatywne oczekiwania wobec jakościowej demokracji.

W niniejszym rozdziale analizie poddamy trwałość stosunku elektoratów poszczególnych partii do wybranych kwestii publicznych. W klasycznych ujęciach wyborów w demokracji, pozycje ideologiczne partii stanowią podstawę do ich oceny przez wyborców, którzy kierują się bliskością między własnymi preferencjami a przekazem różnych ugrupowań (Downs 1957; Key 1966). Uważamy, iż im więcej kontynuacji zajmowanego stanowiska przez dane elektoraty w konkretnej kwestii tym lepiej dla demokracji. Oczywiście w średniookresowej perspektywie oraz, gdy nie zajdą jakieś cywilizacyjne kataklizmy. Rzecz jasna sama stabilność stosunku partii do kwestii publicznych nie bierze się znikąd. To skutek długotrwałego procesu socjalizacji wybranych grup obywateli przez partie.

Stabilność programowa i ideologiczna wyborców, czyli utrzymywanie przez nich tej samej opinii bądź preferencji wobec kluczowych kwestii publicznych, jest niezbędnym czynnikiem dla trwałego w czasie systemu partyjnego. Jeżeli wyborcy zmieniają swoje poglądy z wyborów na wybory, znajdzie to odzwierciedlenie również w diachronicznie niespójnych programach partyjnych. To z kolei sprawi, że będą one reprezentowały w kolejnych wyborach inne grupy elektoratu i utrudni formowanie się emocjonalnej więzi między wyborcami a ugrupowaniami. Alternatywnie, to partie mogą zmieniać swe stanowiska w sprawie poszczególnych problematycznych kwestii i tym samym wpływać na zmiany poglądów na nie przez wybrane grupy elektoratu. W niniejszym rozdziale nie podejmujemy próby opisu i analizy kierunku przyczynowości tej – skądinąd wartej rzetelnej analizy – zależności, lecz jedynie ukazanie zmienności bądź też niezmienności w czasie opinii elektoratów partyjnych odnośnie do kilku wybranych kwestii publicznych.

W celu analizy omawianej problematyki – stabilności ideologicznej społeczeństwa – korzystamy z danych Polskiego Generalnego Studium Wyborczego (PGSW) z lat 2001-2015. Sześć edycji badania, które zostały przeprowadzone w tym czasie, pozwala na analizę różnic zachodzących w postawach wobec istotnych kwestii publicznych społeczeństwa polskie-

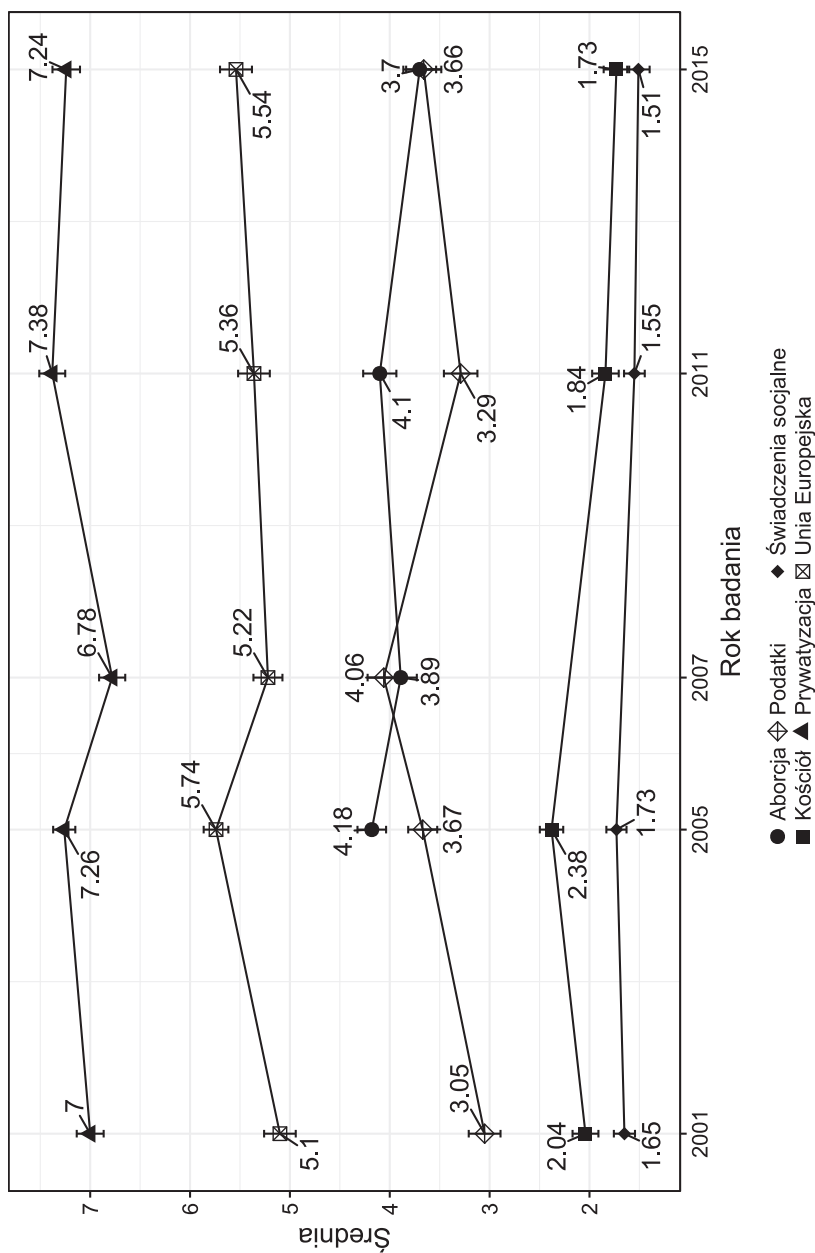

go ogółem oraz w podziale na różnorodne segmenty oraz elektoratów poszczególnych partii politycznych. Do badania wybrane zostało sześć kwestii zadanych we wszystkich (Unia Europejska, prywatyzacja, podatki) lub prawie wszystkich (państwo-Kościół, aborcja, świadczenia socjalne) edycjach badania. Odpowiedzi udzielone przez respondentów zostały przeskalowane do zakresu 0-10, oznaczającego kolejno:

- 1) stanowisko: Kościół oddzielony od polityki (0) *versus* ma znaczny wpływ na politykę (10);
- 2) stanowisko: aborcja na życzenie (0) *versus* całkowity zakaz aborcji (10);
- 3) stanowisko: pogłębiać integrację w ramach UE (0) *versus* zachować niezależność (10);
- 4) stanowisko: prywatyzować wszystko (0) *versus* pozostawić jako własność państwa (10);
- 5) stanowisko: pełne świadczenia socjalne od państwa (0) *versus* obywatele dbają sami o siebie (10);
- 6) stanowisko: podatek progresywny (0) *versus* liniowy (10).

Zebrane na wykresie 1 średnie pozycje wobec konkretnych kwestii dla poszczególnych lat rysują ogólny obraz przemian społeczeństwa polskiego. W kwestiach światopoglądowych Polacy opowiadają się zdecydowanie za ograniczonym wpływem kościoła na działania państwa, w mniejszym stopniu popierają swobodny dostęp do legalnych procedur przerywania ciąży – poglądy oscylują wokół „czwórki” na skali 0-10, czyli nieco bliżej liberalnego niż restrykcyjnego brzegu. Z kolei w przypadku wyboru między pogłębianiem integracji w ramach Unii Europejskiej a ograniczeniem na rzecz zachowania niezależności narodowej, uśrednione odpowiedzi przechylają się nieznacznie w kierunku autonomii.

Polacy, jako społeczeństwo, w niewielkim stopniu za sprywatyzowaniem na dużą skalę państwowych przedsiębiorstw (średnia nieco ponad 7), a w kwestiach podatkowych bliższy im jest podatek progresywny niż liniowy (średnia ponad 3,5). Najbardziej zdecydowane opinie wygłaszane są natomiast w kwestii odpowiedzialności państwa za zaspokojenie podstawowych potrzeb obywateli. Zdaniem respondentów to nie zadaniem jednostek powinno być zabezpieczenie sobie podstaw bytowych – to państwo powinno zapewnić je obywatelom poprzez pełny zakres świadczeń socjalnych (ochrona zdrowia, pomoc społeczna, kształcenie, itp.).

Wykres 1. Postawy społeczeństwa polskiego wobec kluczowych kwestii politycznych, 2001-2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie PGSW 2001-2015. Dane ważone. Średnie z przedziałami ufności dla sześciu kluczowych kwestii politycznych.

Postawy wobec kluczowych kwestii są – na poziomie ogółu społeczeństwa – dość stabilne w czasie. W tabeli 1 przedstawione zostały różnice średnich zachodzące w okresie 2001-2015. Dla każdej z kwestii obliczone są różnice średnich pomiędzy kolejnymi latami (2001 minus 2005, 2005 minus 2007, itd.), co pokazało zmienność zachodzącą w czasie. Ze względu na braki pomiaru dla kwestii aborcji w 2001 roku, oraz dla kwestii kościoła w 2007 roku (tam, gdzie brakuje pomiaru, liczona jest różnica średnich dla lat sąsiadujących), nie jest możliwe obliczenie średniej zmiany w kolejnych edycjach badania dla wszystkich kwestii łącznie, jednak możemy przyjrzeć się zmianom zachodzącym w obrębie każdej z nich.

Tabela 1. Zmiany postaw wobec kluczowych kwestii politycznych, 2001-2015

	Różnice średnich między badaniami			
	2001-2005	2005-2011		2011-2015
kościół	0,34	-0,55		-0,10
aborcja	-	2005-2007	2007-2011	2011-2015
	-	-0,29	0,21	-0,40
Unia	2001-2005	2005-2007	2007-2011	2011-2015
	0,64	-0,52	0,14	0,18
prywatyzacja	2001-2005	2005-2007	2007-2011	2011-2015
	0,26	-0,48	0,61	-0,14
świadczenia socjalne	2001-2005	2005-2011		2011-2015
	0,08	-0,19		-0,04
podatki	2001-2005	2005-2007	2007-2011	2011-2015
	0,62	0,39	-0,77	0,37

Źródło: obliczenia własne na podstawie PGSW 2001-2015. Dane ważone. Różnice średnich. Ostatnia kolumna przedstawia sumę wartości bezwzględnych różnic średnich dla danej kwestii.

Sumarycznie, na przestrzeni lat 2001-2015 największa zmiany zachodziły w kwestii podatków: po początkowym dwukrotnym przesunięciu w latach 2001-2007 w stronę podatku liniowego, w następnej edycji badania nastąpiło duże cofnięcie w stronę progresywnej redystrybucji dochodów, aby w 2015 roku, po kolejnej zmianie, średnia wyniosła o pół punktu na

skali wyżej niż 14 lat wcześniej. Jak wskazują nasze badania, poglądy na kwestie podatków są w społeczeństwie polskim słabo osadzone w strukturze podziałów politycznych i w ograniczonym stopniu zagospodarowane przez głównych aktorów politycznych (Kwiatkowska i inni, 2016; Żerkowska i inni, 2016), co wyjaśnia ich niestabilność w czasie.

Postawy ogółu wobec pozostałych kwestii zmieniały się w mniejszym zakresie. Jeśli chodzi o kwestie ekonomiczne, opinie wobec systemu podatkowego, ewoluowały sumarycznie w stronę podatku liniowego (nie przekraczając jednak nigdy środkowego punktu na skali), jednak w sposób „skaczący”: zmiana w każdej kolejnej edycji badania PGSW miała odwrotny charakter. Znacznie większą stabilność obserwować można w przypadku stosunku do kwestii zakresu świadczeń socjalnych – z biegiem czasu proso-cjalne podejście większości Polaków jeszcze się pogłębiło, i chociaż zmiany mają charakter powolny i łagodny (różnice pomiędzy poszczególnymi edycjami nie są istotne statystycznie), to w 2015 roku średnia ogółu jest najbliższej socjalnego krańca skali ze wszystkich badań.

Jeśli chodzi o postawy wobec Unii Europejskiej, największe zmiany postaw – o przeciwstawnym charakterze – miały miejsce w okresie bezpośrednio poprzedzającym i następującym po wstąpieniu Polski do Unii. Warto zwrócić uwagę na prawdopodobny wpływ innego brzmienia pytań (początkowo pytaliśmy o stosunek do wejścia Polski do Unii Europejskiej, a następnie o stosunek do pogłębiania relacji w ramach Unii), jednak znacznie większą rolę odegrała sama akcesja. Po wzroście niechęci wobec Unii w latach 2001-2005, podsycanym przez eurosceptyczny przekaz polityczny wielu ugrupowań prawicowych, w kolejnym cyklu 2005-2007 napływ ogromnych środków finansowych z funduszy unijnych, a także rozwój gospodarczy stymulowany przez unijną zasadę swobodnego przepływu ludności, dóbr i usług, przyczyniły się przeciwstawnego przechyłu opinii. W późniejszych latach stosunek do pogłębiania współpracy w ramach krajów unijnych powoli spadał.

Natomiast w przypadku kwestii ideologicznych trudno mówić o wyraźnym trendzie. Postawy wobec aborcji zmieniały się w niewielkim zakresie w przeciwstawne strony między kolejnymi edycjami badania, z najsilniejszym dotąd zwrotem w kierunku liberalnym zanotowanym w ostatniej edycji (2015). Dodatkowo, Polacy stali się przez czas objęty badaniem bardziej negatywnie nastawieni do obecności Kościoła w polityce, pomimo początkowej (2001-2005) zmiany w przeciwną stronę.

Podsumowując dane przedstawione w tabeli 1 można stwierdzić, że zmiany postaw zachodzą w przypadku wszystkich kwestii z różną siłą, jak również w żadnym przypadku nie można mówić o zaistnieniu stabilnego trendu, być może poza kwestią obecności kościoła w życiu publicznym i politycznym. Ogólna ocena jest rzecz jasna zawsze obarczona uproszczeniem, ale – z grubsza – można powiedzieć, że na przestrzeni dwóch dekad zmiany zachodzące na poziomie całego społeczeństwa nie miały radykalnego charakteru.

Pytaniem jednak bardziej zasadniczym jest to, czy istotne grupy lub warstwy społeczne oraz elektoraty partii politycznych wykazują stabilność czy też labilność owych postaw wobec znaczących kwestii publicznych. Co więcej, poszukiwaliśmy odpowiedzi na pytanie czy ta domniemana stabilność (niestabilność) jest bardziej determinowana przynależnością do znaczących społecznie grup i warstw społecznych czy też do elektoratów. Jest to zatem pytanie pośrednie o stopień zdolności partii do socjalizacji politycznej obywateli, poszczególnych grup wyborców – elektoratów.

Przetestowanie powyższych pytań badawczych wymagało podzielenia społeczeństwa na segmenty, stosując kryteria, które zgodnie ze znaczącymi teoriami socjologicznymi powinny mieć istotny wpływ na stanowiska programowe i ideologiczne jednostek:

- 1) usytuowanie w strukturze społecznej (wykorzystaliśmy tutaj podział według wielkości miejsca zamieszkania, wieku, poziomu wykształcenia i wysokości dochodu – tutaj wypada wyjaśnić, że ponieważ rozbiłiśmy społeczeństwo na cztery równe części korzystając z podziału kwartylowego, wraz ze zwiększającymi się z badania na badanie dochodami Polaków, liczbowa wartość kwartyli również rośnie, co sprawia, że granice między grupami są inne w każdym badaniu),
- 2) samoidentyfikacja ideologiczna (wykorzystaliśmy tutaj wskazane przez respondenta miejsce na 11-punktowej skali lewica-prawica, a dla badań PGSW z lat 2007-2015, również 11-punktowej skali „Polska solidarna” – „Polska liberalna”, w podziale na pięć grup)
- 3) oraz zachowanie wyborcze (absencja wyborcza lub głosowanie na cztery największe dla badanego okresu ugrupowania).

W tabeli 2 przedstawione zostały średnie dla społeczeństwa ogółem i w poszczególnych jego segmentach dla trzech wybranych kwestii: stosunku wobec obecności Kościoła w polityce, integracji europejskiej oraz

typu podatków. Korzystając z nich, możemy określić, w których grupach i warstwach miała miejsce największa zmienność postaw, a także na ile zbieżne/rozbieżne były poglądy w danej z analizowanych podgrup.

Tabela 2. Zmiany postaw wobec kluczowych kwestii politycznych a usytuowanie w strukturze społecznej, 2001-2015

	Państwo-kościół					Unia Europejska					System podatkowy								
	2001	2005	2007	2011	2015	SD	2001	2005	2007	2011	2015	SD	2001	2005	2007	2011	2015	SD	
Ogółem	2,04	2,38	-	1,84	1,73	0,25	5,10	5,74	5,22	5,36	5,54	0,23	3,05	3,67	4,06	3,29	3,66	0,35	
Miejsce zamieszkania:																			
wieś	2,27	2,63	-	1,99	1,94	0,27	5,61	5,87	5,53	5,48	5,86	0,17	2,58	3,19	3,60	3,03	3,68	0,40	
miasto < 50 tys.	1,91	2,52	-	2,04	1,62	0,33	5,04	5,61	5,03	5,36	5,62	0,26	3,24	3,78	4,12	3,30	3,69	0,32	
miasto 50-100 tys.	1,70	1,81	-	1,58	1,59	0,09	4,83	6,28	5,69	5,14	5,45	0,49	2,75	4,10	4,61	3,13	2,94	0,72	
miasto od 100-500 tys.	2,03	2,23	-	1,58	1,58	0,28	4,90	5,62	4,76	5,41	5,16	0,32	3,57	3,74	4,54	3,59	3,53	0,38	
miasto > 500 tys.	1,93	2,02	-	1,52	1,52	0,23	4,13	5,45	4,89	5,14	4,78	0,44	3,57	4,50	4,19	3,67	4,34	0,37	
Wiek:																			
18-29 lat	1,89	3,83	-	1,42	1,61	0,96	4,98	6,06	5,07	4,75	5,90	0,53	4,19	2,75	5,09	4,35	5,12	0,86	
30-49 lat	1,61	2,62	-	1,42	1,54	0,48	5,12	5,84	5,19	5,24	5,52	0,27	3,33	2,78	4,26	3,87	4,05	0,54	
50-65 lat	1,92	1,98	-	1,92	1,41	0,23	5,25	6,03	5,07	5,73	5,55	0,34	2,48	3,64	3,60	2,47	2,97	0,51	
powyżej 65 lat	3,23	2,12	-	3,19	2,71	0,45	4,95	5,38	5,83	5,95	5,20	0,38	2,18	4,63	3,00	1,85	2,43	0,98	

Wykształcenie:																			
podstawowe	2,91	2,84	-	2,30	2,27	0,30	5,89	5,89	5,67	5,87	5,88	0,08	2,20	2,77	3,36	2,84	3,22	0,41	
zasadnicze zawodowe	1,70	2,24	-	1,74	1,47	0,28	5,33	6,09	5,48	5,92	5,69	0,28	2,71	3,38	3,70	2,85	3,19	0,36	
średnie	1,82	2,24	-	1,79	1,76	0,20	4,88	5,70	5,08	5,04	5,70	0,35	3,34	4,01	4,42	3,31	3,68	0,42	
wyższe	1,72	2,20	-	1,46	1,49	0,29	3,88	5,03	4,31	4,68	4,97	0,43	4,58	4,86	5,13	4,34	4,40	0,29	
Dochód:																			
I kwartył	2,41	2,48	-	2,30	2,06	0,16	4,96	5,94	5,70	5,61	5,80	0,34	3,13	2,67	3,72	2,35	2,86	0,46	
II kwartył	2,60	2,47	-	2,15	2,06	0,22	5,58	6,02	5,30	6,06	5,59	0,29	2,53	3,09	3,47	2,55	3,24	0,38	
III kwartył	1,59	2,29	-	1,78	1,70	0,27	5,45	5,86	5,24	5,60	5,91	0,25	2,75	3,39	3,83	2,98	3,24	0,37	
IV kwartył	1,77	2,35	-	1,48	1,67	0,33	4,79	5,55	4,96	5,11	5,09	0,25	3,40	4,28	4,46	4,20	4,63	0,42	

Źródło: PGSW 2001-2015, obliczenia własne. Dane ważone. Średnie pozycje dla wybranych kwestii. Ostatnie kolumny przy każdej kwestii (oznaczone jako SD) przedstawiają odchylenia standardowe dla danego segmentu społeczeństwa.

Zaobserwowane przez nas prawidłowości wskazują na to, że zróżnicowanie na poziomie wyróżnionych podgrup jest wyższe niż występujące na poziomie całego społeczeństwa. Na poziomie struktury społecznej zmienną, podział według której daje największa niestabilność, jest wiek, zwłaszcza, gdy spojrzymy na odchylenia standardowe preferencji wobec systemu podatkowego oraz relacji państwo-kościół. Niezależnie od kwestii politycznej, największą zmiennością poglądów charakteryzują się ludzie młodzi, w wieku 18-29 lat: w przypadku postaw wobec wpływu kościoła na życie publiczne oraz wyboru między podatkiem progresywnym i liniowym, ta wysoka zmienność dotyczyła przede wszystkim lat 2001-2007; z kolei, niestabilność postaw młodzieży wobec Unii Europejskiej jest trochę słabsza, lecz nie zmniejsza się w czasie. Natomiast grupa najstarszych badanych (w wieku powyżej 65 lat) charakteryzuje się najmniej stabilnymi preferencjami wobec systemu podatkowego.

Mniejsza niestabilność ideologiczna występuje w przypadku zastosowania podziałów społeczeństwa opartych na poziomie wykształcenia, dochodu lub wielkości miejsca zamieszkania. W tej ostatniej kategorii wyróżniającą się grupą są miasta w przedziale 50-100 tys. mieszkańców: charakteryzują je najbardziej niestabilne poglądy na temat systemu podatkowego oraz relacji z Unią Europejską i najbardziej stabilne, jeśli chodzi o relacje państwo-kościół. Jednak przy żadnej z analizowanych kwestii nie można mówić o istnieniu jakiegokolwiek trendu w tej kategorii.

Natomiast w przypadku integracji europejskiej zmienność ideologiczna w czasie silnie wzrasta wraz z poziomem wykształcenia. Patrząc na dane Polskiego Generalnego Studium Wyborczego (PGSW), widać, z czego wynika ta różnica: o ile grupa osób z wykształceniem podstawowym od początku była nastawiona bardziej eurosceptycznie, to wśród grup z wyższymi poziomami wykształcenia w okresie 2001-2015 nastąpiło stopniowe przejście od euroentuzjazmu do znacznie bardziej umiarkowanego podejścia (choć wciąż nie na poziomie osób po podstawówce). Zależności między wykształceniem a stabilnością ideologiczną nie mają systematycznego charakteru w przypadku dwóch pozostałych kwestii ideologicznych.

W przypadku grup wyróżnionych na podstawie poziomu dochodu najbardziej widoczne jest zróżnicowanie stabilności ideologicznej w czasie w przypadku relacji państwo-kościół: dwie najwyższe grupy kwartylowe, a więc połowa społeczeństwa dysponująca największymi zarobkami, charakteryzujące się najbardziej negatywnym stosunkiem do angażowania się

kościół w kwestie polityczne, wykazują również najmniejszą stabilność ideologiczną. Grupy te mają natomiast – w porównaniu z mniej zarabiającymi – najbardziej stabilną postawę wobec Unii Europejskiej.

Wpływ usytuowania w strukturze społecznej okazuje się zatem dość umiarkowany, jeśli chodzi o różnice międzygrupowe w stabilności ideologicznej. Dla porównania, w tabeli 3 przedstawiamy na ile stabilne są grupy wyróżnione ze względu na kryteria polityczne: zachowania wyborcze (w tym absencję) oraz samoidentyfikację ideologiczną na dwóch skalach: lewica-prawica oraz Polska solidarna – Polska liberalna.

Tabela 3. Zmiany postaw wobec kluczowych kwestii politycznych a samoidentyfikacje ideologiczne i zachowania wyborcze, 2001-2015

	Państwo-kośćiół					Unia Europejska					System podatkowy					SD			
	2001	2005	2007	2011	2015	2001	2005	2007	2011	2015	2001	2005	2007	2011	2015				
Zachowanie wyborcze:																			
absencja	1,91	2,09		1,39	1,34	0,33	5,18	5,73	5,44	5,47	5,65	0,19	2,98	3,59	3,88	3,34	3,75	0,32	
PIŚ	2,27	3,35		4,42	3,22	0,76	4,97	6,07	5,90	7,06	6,75	0,73	3,45	3,21	3,40	2,31	3,14	0,41	
PO	2,36	2,09		0,92	0,85	0,68	3,68	4,92	4,72	4,12	3,77	0,50	4,04	4,81	4,62	3,73	3,39	0,53	
PSL	1,84	2,54		2,56	1,58	0,43	6,06	5,72	5,80	5,50	4,80	0,43	2,95	3,95	3,70	3,46	3,63	0,33	
SLD	1,17	1,30		0,90	0,40	0,34	4,75	4,89	3,96	5,44	3,49	0,69	2,95	3,68	4,19	2,58	2,56	0,64	
Lewica-Prawica:																			
skrajna lewica (0-1)	0,81	1,28		0,71	0,18	0,39	4,83	4,92	4,79	5,35	4,37	0,31	2,33	3,23	3,54	2,58	1,69	0,66	
umiarkowana lewica (2-4)	1,49	1,45		0,97	0,63	0,36	4,97	5,48	4,08	4,81	4,38	0,48	2,92	3,84	3,38	3,19	3,43	0,30	
centrum (5)	1,95	2,25		1,47	1,20	0,41	5,27	5,63	5,31	5,24	4,96	0,21	3,09	3,86	4,36	3,55	3,85	0,41	
umiarkowana prawica (6-8)	2,88	2,79		1,85	2,02	0,45	4,56	5,77	5,13	5,16	5,74	0,45	4,03	3,93	4,33	3,63	4,00	0,22	
skrajna prawica (9-10)	3,56	3,25		3,48	3,35	0,12	5,26	6,02	5,61	6,32	6,89	0,56	3,03	3,65	3,72	2,50	3,78	0,50	
Polska solidarna-liberalna:																			
skrajnie solidarni (0-1)	-	-	-	3,38	2,46	0,46	-	-	5,36	6,45	6,24	0,47	-	-	2,89	2,58	2,91	0,15	
umiarkowanie solidarni (2-4)	-	-	-	1,70	1,93	0,12	-	-	5,51	5,25	6,10	0,35	-	-	3,50	3,12	3,54	0,19	
centrum (5)	-	-	-	1,45	1,53	0,04	-	-	5,05	5,13	5,22	0,07	-	-	4,37	3,60	3,64	0,35	
umiarkowanie liberalni (6-8)	-	-	-	1,08	1,10	0,01	-	-	5,01	4,54	4,67	0,20	-	-	4,79	3,80	4,76	0,46	
skrajnie liberalni (9-10)	-	-	-	1,15	0,92	0,12	-	-	5,20	4,61	4,48	0,31	-	-	5,83	3,56	4,58	0,93	

Źródło: PGSW 2001-2015, obliczenia własne. Dane ważone. Średnie pozycje dla wybranych kwestii. Ostatnie kolumny przy każdej kwestii (oznaczone jako SD) przedstawiają odchylenia standardowe dla danego elektoratu lub segmentu ideologicznego.

Ogólnie ujmując, średni wpływ struktury społecznej na stabilność ideologiczną jest zbliżony do wywieranego przez podziały oparte na samoidentyfikacji ideologicznej lewica-prawica, jednak mniejszy niż zróżnicowania wynikające z rozbitcia populacji na elektoraty. Wśród grup ideologicznych wyróżnionych w oparciu o samoidentyfikację na osi lewica-prawica najbardziej niestabilne są – przy ujęciu sumarycznym – grupy skrajne, zarówno lewica, jak i prawica. W miarę przesuwania się w stronę centrum, rośnie stabilność preferencji ideologicznych. Na poziomie poszczególnych kwestii zauważyć możemy jednak wyjątki. W miarę dobrze ten trend jest widoczny w przypadku preferencji wobec systemu podatkowego oraz relacji Polska-Unia. Jednak, jeśli chodzi o wpływ Kościoła na politykę państwa, skrajna prawica ma najbardziej stabilne stanowisko w czasie ze wszystkich grup.

Jeżeli chodzi o samoidentyfikację na drugiej skali – Polska liberalna *versus* Polska solidarna – to możliwości generalizacji wyników są mniejsze, ze względu na dość nowy charakter tego podziału oraz jego obecność w badaniach PGSW dopiero od 2007 roku. Pomimo mniejszej liczby punktów pomiaru, można jedna zauważyć ciekawe trendy, przede wszystkim dość duże zróżnicowanie w zależności od kwestii politycznej. W przypadku relacji państwo-kościół, swoją niestabilnością wyróżnia się grupa skrajnie solidarnych, podczas gdy pozostałe zachowują względną spójność ideologiczną w czasie. Ta sama grupa skrajnie solidarnych zachowuje się natomiast najbardziej stabilnie, jeśli weźmiemy pod uwagę kwestię stosunku do systemu podatkowego, a poziom zmienności monotonicznie wzrasta z każdym krokiem w stronę liberalnego krańca skali. Zmienność postaw wobec integracji europejskiej jest zaś najmniejsza w grupie centrowej (podobnie jak ma to miejsce przy skali lewica-prawica), a następnie stopniowo wzrasta w stronę ekstremów.

Z kolei w grupach wyróżnionych ze względu na zachowanie wyborcze największą niestabilnością charakteryzują się zwolennicy Prawa i Sprawiedliwości (szczególnie w kwestii wpływu Kościoła na państwo oraz integracji europejskiej). Najbardziej stabilne preferencje w czasie mają niegłoszący, a w dalszej kolejności zwolennicy Polskiego Stronnictwa Ludowego. Analizując poszczególne kwestie widać, że najbardziej poglądy wyborców zmieniły się w zakresie akceptowalnego wpływu Kościoła na politykę (zmiana dotyczyła przede wszystkim wyborców PiS i PO), w mniejszym stopniu wobec integracji europejskiej (najbardziej niestabilni byli wyborcy PiS i SLD),

a najbardziej stabilnie kształtowały się poglądy co do preferowanej formy podatku (tu z kolei najbardziej zmienni byli wyborcy SLD i PO).

Podsumowanie

Na przestrzeni lat 2001-2015 największa zmiany zachodziły w kwestii podatków: w latach 2001-2007 w stronę podatku liniowego, by następnie odnotować duże cofnięcie w stronę progresywnej redystrybucji dochodów, aby w 2015 roku, po kolejnej zmianie, średnia wyniosła o pół punktu na skali wyżej niż 14 lat wcześniej. Jak wskazują nasze badania, poglądy na kwestie podatków są w społeczeństwie polskim słabo osadzone w strukturze podziałów politycznych i w ograniczonym stopniu zagospodarowane przez głównych aktorów politycznych, co może wyjaśniać ich niestabilność w czasie.

Ogólnie można powiedzieć, że na przestrzeni dwóch dekad zmiany zachodzące na poziomie całego społeczeństwa odnośnie do najważniejszych kwestii publicznych nie miały radykalnego charakteru. Odnotujmy też że uśredniony wpływ struktury społecznej na stabilność ideologiczną jest zbliżony do wywieranego przez podziały oparte na samoidentyfikacji ideologicznej lewica-prawica, jednak mniejszy niż zróżnicowania wynikające z rozbicia populacji na elektoraty. Tak więc, ponownie mamy do czynienia z wynikiem wskazującym na ogromną – w Polsce niedoceniana – rolę socjalizacyjną polityki, partii politycznych w szczególności. Jest ona większa niż efekty socjalizacyjne grup społecznych, nawet tych które podejrzewamy o ogromny nieformalny wpływ na ludzkie wartości i postawy.

Literatura:

- Anderson, Christopher. 1995. *Blaming the Government: Citizens and the Economy in Five European Democracies*. Armonk: Sharpe.
- Converse, Philip, Roy Pierce. 1986. *Political Representation in France*. Cambridge-London: Harvard University Press.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Key, Valdimer Orlando. 1966. *The Responsible Electorate: Rationality in Presidential Voting, 1936-1960*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kwiatkowska, Agnieszka, Mikołaj Cześniak, Marta Żerkowska-Balas, Ben Stanley. 2016. 'Ideologiczna treść wymiaru lewica–prawica w Polsce w latach 1997–2015', *Studia Socjologiczne* 4 (223), ss. 97-129.

- Lewis, Paul, Radosław Markowski, red. 2011. *Europeanising party politics? Comparative perspectives on Central and Eastern Europe*. Manchester: Manchester University Press.
- Lewis-Beck, Michael. 1988. *Economics and Elections: The Major Western Democracies*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Lewis-Beck, Michael, Martin Paldam. 2000. 'Economic voting: an introduction', *Electoral Studies* 19(2/3), ss. 113-123.
- Żerkowska, Marta, Igor Lyubashenko, Agnieszka Kwiatkowska. 2016. 'Determinanty preferencji wyborczych: Polska w latach 1997-2015', *Studia Socjologiczne* 4 (223), ss. 69-96.